

Semiotic Analysis of Arbaeen Poetry: From Walking to Resistance

Marzieh Athari Nikazm¹, Tayyebeh Seyfi²

1. Associate Professor, Department of French Language and Literature, Faculty of Literature and Human Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. E-mail: m_atharinikazm@sbu.ac.ir
2. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Human Sciences, Shahid Beheshti University, Iran. E-mail: t_seyfi@sbu.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received 3 August , 2025

Received in revised form 18
August, 2025

Accepted 24 August, 2025

Published online 28 August,
2025

Keywords:

Arbaeen Pilgrimage Walk,
Resistance,
Imagery,
Semio-semantics,
Arabic poetry

Arab poets, including those from Iraq, Egypt, Lebanon, and Yemen, have composed numerous odes commemorating the Arbaeen observance and its pilgrimage walk. Each of these poets has adopted a distinctive style and approach worthy of scholarly attention, consonant with the particular circumstances and atmosphere of their respective regions. In light of this observation, the Arbaeen poetry of these poets may be classified into three categories: poems that are purely narrative, recounting the events of Karbala and their aftermath; poems that are elegiac in nature, composed for mourning and in praise and veneration of the Holy Prophet's Household of Infallibility and Purity, while also describing the spiritual states of Arbaeen pilgrims; and finally, poems that not only recount the contemporary Arbaeen visitation but are also epic in character, depicting resistance, thereby positioning themselves within the genre of resistance literature. Given the significance of imagery in these compositions, particularly the manner in which resistance is depicted, the present study examined these poems from the perspective of visualization and imagery, employing a descriptive-analytical methodology to investigate the cultural and social realities of the linguistic community producing this poetry. This is because, according to semioticians, imagery plays a crucial role in the process of signification. Consequently, a semio-semantic analysis of these poems elucidates the meaning-generating structures within the discourse of these poets for their audiences. The research findings demonstrated that these compositions reflect the ideology and worldview of Arab poets across different territories, and examination of this poetry revealed that the depiction of resistance in the works of the Yemeni poet is markedly more powerful than that of poets from other countries.

Cite this article: Athari Nikazm, Marzieh & Seyfi, Tayyebeh. (2025). Semiotic Analysis of Arbaeen Poetry: From Walking to Resistance. *Journal of Resistance Literature*, 16 (32), 89-107. <http://doi.org/10.22103/jrl.2025.25696.3069>

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://10.22103/jrl.2025.25696.3069>

1. Introduction

One of the most important tools for preserving the legacy of Imam Hussain's school of thought, conveying the message of Ashura, showcasing the magnificent epic of the Arbaeen pilgrimage, and expanding its reach on a global scale is the use of art and literature, as these tools enhance the positive social effects and highlight the cultural achievements of this phenomenon worldwide. Among different artistic forms, poetry, by virtue of its emotional and imaginative dimensions, can reflect the epic journey of the Arbaeen pilgrims more effectively than any other medium, moving and inspiring audiences. In recent years, numerous works have been created in this field, demonstrating that the Arbaeen pilgrimage walk has the potential to develop into a literary movement, particularly among Iraqi poets, who are the main inheritors of this epic. Considering the global resonance of the Arbaeen pilgrimage walk, poets from different countries have also composed various poems on this subject. One of the prominent themes they focus on is resistance and perseverance, since the discourse of Ashura and the philosophy of Imam Hussain's uprising are closely aligned and interconnected with the literature of resistance. Therefore, Arbaeen literature can serve as a platform for producing and depicting content related to resistance and steadfastness. This very point prompted the present researchers to examine and analyze, using a descriptive-analytical methodology, the different forms of resistance imagery in Arbaeen poetry through a semio-semantic approach, to uncover and reveal to the audience the mechanisms by which meaning is constructed in this poetic discourse. Semio-semantics is an innovative method that seeks to understand how meaning is generated from within texts and discourses. The central research question is: Through which poetic structures is meaning produced, and how does it connect with the lived experiences of the poet? Our hypothesis is that one of the main structures of meaning production is imagery and visualization, which not only supports the concept of resistance and seeks to familiarize readers with the perspective of poets, particularly Yemeni poets who have depicted resistance, but also contributes to the tradition of elegy composition through the use of metaphorical and figurative imagery. In fact, imagery serves as the primary structure of meaning production in these poems, while other structures derive their significance in relation to it. Another structural dimension is the narrative of Arbaeen itself, which is already familiar to all and therefore does not require further analysis.

2. Method

Semio-semantics is one of the methods that became prevalent in Europe from the 1960s, inspired by Saussurean linguistics and Russian formalist thought. Algirdas Julien Greimas, the founder of the Paris School in France, published his first book entitled *Structural Semantics* in 1966. This book marked the beginning of an approach that sought meaning within structures, both at the micro and macro levels. Theorists asserted that semio-semantics is the science devoted to the study of meaning-generating structures, which are evidently multiple within discourse: narrative structure or narrativity, emotional and affective structure, cognitive structure, perceptual structures and discourse-related imagery, enunciation, and so forth. Considering the corpus under study, in which

imagery and perceptual structure are more dominant and meaning is grounded upon them, we shall also focus on imagery, while leaving aside the other dimensions. Imagery or the visual dimension of discourse corresponds to the term “figurativity” in semio-semantic, a concept borrowed from aesthetic theories. This notion places figurative art in contrast to non-figurative or abstract art. With this term, the meaning of representation and resemblance is conveyed, allowing the audience to understand the meaning more fully through concrete representation rather than abstraction. Thus, imagery and figuration have entered semantic theory profoundly and extensively, analyzing and reflecting the social and cultural realities of a given linguistic community.

3. Discussion

3. 1. Imagery of Resistance in Arbaeen Poetry

In the selected poems about the narrative of Arbaeen and its pilgrimage walk, the expression of resistance has been depicted through multiple forms, immersing the reader in a vast space that transcends the earthly realm and connects to the heavens, a bond that is never severed. This spatial expansiveness itself conveys a sense of freedom and liberation from all worldly constraints, as well as the refusal to submit to the domination of tyrannical rulers. In other words, while reading these poems, the audience never feels confined in a narrow, suffocating, or closed space, even when the verses describe the shrines and resting places of the Imams. Moreover, the theme of motion and dynamism within the poems harmonizes fully with the movement of pilgrims who journey on foot toward the land of Karbala. Within these poems lie words and structures that embody images of resistance, non-submission, and steadfastness against opposing views and oppressive rulers, a continuation of the path and legacy of Imam Hussain (peace be upon him).

3-2. Expressing Resistance through Corporeal Propositions and Cognitive Propositions

If we pay closer attention to the propositions used in the poets’ works, we realize that from a subject-oriented semio-semantic perspective, there are two types of propositions: corporeal propositions and cognitive propositions. In cognitive propositions, the poets describe either the event of Karbala and then the return of the captives on the day of Arbaeen, or the pilgrimage of the visitors and the epic of the Arbaeen walk, narrated as though by a speaker having full mastery over the entire subject matter and possessing sufficient knowledge thereof. In contrast, corporeal and sensory propositions focus on describing the behaviors and reactions that pilgrims display or are expected to display. These reactions stem from their sense of grief and sorrow over the events of Karbala and from their anger at the tyranny and injustice of the rulers of the time.

4. Conclusion

As is well-known, the Arbaeen pilgrimage walk, as a social praxis, has had a wide resonance in world literature, especially in poetry, and among Arab poets. Iraqi poets have composed the greatest number of poems on this subject, since Iraq is considered the primary homeland of this epic. Each poet, in depicting this magnificent movement, follows their own particular discourse. Through a semio-semantic approach, this study attempted to demonstrate the figurative or visual dimension of the poems and to analyze the different types of propositions they contain. From the perspective of linguistic phenomenology, whatever is expressed in a discourse is the result of the lived experience of the enunciator and their perception of the surrounding world. Examination of the poems of selected poets revealed that the Yemeni poet has focused most extensively on the contemporary narrative of the Arbaeen pilgrimage and the epic of the walk, portraying resistance and perseverance inspired by the epic of Ashura. The Egyptian poet, however, has been fundamentally elegiac in nature, recounting Arbaeen with sorrow and grief. Meanwhile, Iraqi and Bahraini poets have taken an intermediate path, paying greater attention to the walk itself and narratives of the event of Ashura and the return of the captives to Karbala on the day of Arbaeen, while also composing elegies in which images of resistance appear occasionally throughout their poetry. This is, in a sense, a reflection of the ideology and thought of each poet, which is directly and closely connected to the geographical environment and intellectual atmosphere of that region, the demonstration of which requires another analysis from the perspective of thematic and geographical criticism. From the perspective of subject-oriented semio-semantics and linguistic phenomenology, two types of propositions may exist in discourse: corporeal propositions and cognitive propositions. In the corpus under this study, both types of propositions were analyzed. Ultimately, it was concluded that in the selected poems of Iraqi and Bahraini poets, cognitive propositions dominate, focusing on the narration of events. In contrast, in the works of Yemeni and Egyptian poets, corporeal propositions are more frequent; resistance is conveyed through the body, and sorrow and grief shape the imagery. Thus, the lived experiences of the actors and the enunciator become more comprehensible. In conclusion, it must be stated that this annual ritual reflects the faith and conviction of its actors. From a semio-semantic perspective, repetition itself reinforces belief, and the reinforcement of belief leads to a deepening of meaning.

تحلیل نشانه معناشناختی سروده‌های اربعین: از پیاده‌روی تا مقاومت

مرضیه اطهاری نیک‌عزم^۱، طیبه سیفی^۲

۱. دانشیار، گروه زبان و ادبیات فرانسه، دانشگاه شهید بهشتی، تهران m_atharinikazm@sbu.ac.ir

۲. نویسنده مسئول، دانشیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران t_seyfi@sbu.ac.ir

چکیده

شاعران عرب از جمله عراقی، مصری، لبنانی و یمنی قصیده‌های بسیاری به مناسبت ایام اربعین و پیاده‌روی آن سروده‌اند. هر کدام از این شاعران، سبک و سیاق خاصی را برگزیده‌اند که درخور توجه است و متناسب با موقعیت و حال و هوای آن منطقه می‌باشد. با توجه به این نکته، اشعار اربعینی این شاعران را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد: اشعاری که فقط روایت هستند و داستان کربلا و پس از آن را بازگویی کنند؛ اشعاری که مرثیه هستند و برای سوگواری و در مدح و ستایش خاندان عصمت و طهارت است و البته حال و هوای زائرین اربعین را هم شرح می‌دهند؛ و در نهایت، اشعاری که نه تنها زیارت اربعین را در زمان معاصر بازگویی کند؛ بلکه حماسی هم بوده و مقاومت را تصویرسازی می‌کنند، به نوعی این اشعار می‌توانند در زمره ادبیات مقاومت، جای گیرند. با توجه به اهمیت تصویرسازی در این اشعار، از جمله چگونگی تصویرسازی مقاومت، پژوهش حاضر بر آن است تا با تأمل در این اشعار، از بعد تجسمی و تصویرسازی، و با روش توصیفی - تحلیلی، واقعیت‌های فرهنگی و اجتماعی جامعه زبانی این اشعار را مورد بررسی قرار دهد؛ چراکه به اعتقاد نشانه‌شناسان، تصویرسازی در فرایند معناسازی، نقش مهمی ایفا می‌کند. از این رو تحلیل نشانه‌شناختی این اشعار، ساختار معنا ساز در گفتمان این شاعران را برای مخاطبان تبیین می‌کند. یافته‌های پژوهش گواه این است که این سروده‌ها بازتابی از ایدئولوژی و جهان بینی شاعران عرب در سرزمین‌های مختلف است و بررسی این اشعار نشان می‌دهد که تصویرسازی مقاومت در اشعار شاعر یمن، به مراتب قوی‌تر از شاعران دیگر کشورهاست.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۵/۱۲

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۵/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۶/۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۶/۶

کلیدواژه‌ها:

پیاده‌روی اربعین،
مقاومت،
تصویرسازی،
نشانه‌شناختی،
سروده‌های عربی.

استناد: اطهاری نیک‌عزم، مرضیه؛ سیفی، طیبه. (۱۴۰۴). تحلیل نشانه‌شناختی سروده‌های اربعین: از پیاده‌روی تا مقاومت. *ادبیات بیداری*، ۱۷ (۳۳)، ۸۹-۱۰۷.
<http://doi.org/10.22103/JRL.2025.25696.3069>

۱- مقدمه

یکی از عوامل بستر ساز مقاومت، ایدئولوژی و دین است. ارتباط دین با ادبیات و تأثیر اندیشه‌های دینی در خلق آثار ادبی در طول تاریخ بشری، غیرقابل انکار است. هرچند در این مورد، نظرات متفاوت و گاه متناقضی هم وجود دارد اما پژوهشگری در باب ارتباط عقیده و ادبیات می‌گوید: «عقیده از آن‌رو که عقیده است، سرچشمه بیشتر آمال، آرزوها و جهت‌گیری‌هاست و بیش از هر عامل دیگری، در ایجاد و انگیزش امیال و احساسات انسانی مؤثر است. بدیهی است که در این صورت، ادبیات به رنگ احساسات منبعث از آن عقیده درمی‌آید، لذا ادبیات هیچ‌گاه از رنگ‌های اعتقادی، عاری نخواهد بود» (نعمه، ۱۹۸۰: ۱۰).

پیاده‌روی اربعین که در سال‌های اخیر به یک کنش اجتماعی-دینی تبدیل شده، تصویرگر گفتمانی است که جدایی‌ناپذیری قدرت سیاسی-مذهبی اسلام را نشان می‌دهد. این تفکر و اندیشه جامعه دینی، از همان آغاز تا به امروز در ادبیات نیز بازتاب پیدا کرد و در سال‌های اخیر، منجر به خلق آثار ادبی، به‌ویژه سرایش اشعار فراوانی شده‌است و شاعران کشورهای مختلف عربی از جمله عراق -به عنوان خاستگاه اولیه و موطن اصلی این جریان- مصر، لبنان و یمن اشعاری درباره این حماسه سروده‌اند که هریک، نشأت‌گرفته از محیط و بستر ظهور آن اشعار و به نحوی تصویرگر ایدئولوژی خالق آن آثار است. بررسی این اشعار، نشان می‌دهد که در این سروده‌ها ما با سه نوع موقعیت مواجه هستیم: یکی «موقعیت ابتدایی» یا مرجع است که حادثه کربلا رخ داده، و پس از آن، روایت اسرای کربلا از کوفه تا شام و بازگشت آنها به سرزمین کربلا برای الحاق سرها به بدن‌ها و زیارت؛ «موقعیت گفته‌پردازی» که در آن شاعر گفته‌پرداز، وضعیت زائران اربعین را بازگویی کند و گاهی مقاومت نیز تصویرسازی می‌شود؛ و «موقعیت تحلیل و تفسیر» که در آن شاعر گفته‌پرداز، مرثیه‌سرایی کرده، و حادثه را با حزن و اندوه بازگویی کند.

شکی نیست که یکی از مهم‌ترین ابزارها برای ماندگار کردن مکتب امام حسین (ع)، انتقال پیام عاشورا، نمایش حماسه عظیم پیاده‌روی اربعین و گسترش بستر آن در سطح جهانی، استفاده از ابزار هنر و ادبیات است. زیرا این ابزار بر تأثیرات مثبت اجتماعی و بازتاب دستاوردهای فرهنگی آن، در سطح جهانی می‌افزاید. در این میان، شعر به‌واسطه عنصر عاطفه و خیال، بهتر از هر ابزار هنری دیگری می‌تواند حماسه زائران اربعین را بازتاب دهد و مخاطبان را متأثر سازد. در سال‌های اخیر، آثار فراوانی در این حوزه خلق شده‌است و همین امر نشان می‌دهد که پیاده‌روی اربعین، ظرفیت تبدیل به یک جریان ادبی را در میان شاعران، به ویژه شاعران عراقی -به عنوان خاستگاه اصلی این حماسه- دارد. با توجه به بازتاب جهانی پیاده‌روی اربعین، شاعران کشورهای مختلف در این حوزه، اشعار گوناگونی سروده‌اند. از جمله مضامین و درون‌مایه مورد توجه آنها، مقاومت و پایداری است، چراکه گفتمان عاشورا و فلسفه قیام عاشورا با ادبیات مقاومت، همسو بوده و به یکدیگر، پیوندی خوردند. بنابراین ادبیات اربعین می‌تواند بستری باشد برای تولید و تصویرسازی محتوای مقاومت و پایداری. همین امر، نگارندگان را بر آن داشت با روش توصیفی-تحلیلی، انواع تصویرسازی مقاومت را در اشعار اربعین، از منظر نشانه‌معناشناسی بررسی و تحلیل کنند تا ساختارهای معنا ساز در گفتمان این شاعران را کشف کرده، به مخاطب نشان دهند. زیرا نشانه‌معناشناسی، روش نوینی است که از درون متون و گفتمان‌های مختلف به دنبال راه‌های تولید معناست. سؤال اصلی در این جستار، آن است که معنا از طریق کدام ساختارهای شعر تولید می‌گردد؟ و چگونه با تجربه زیسته شاعر پیوند می‌خورد؟ فرض بر این است که یکی از ساختارهای اصلی تولید معنا، بعد تجسمی و تصویرسازی است که نه تنها در خدمت مفهوم مقاومت، قرار گرفته و سعی دارد از این طریق، خواننده را با نگاه شاعران به ویژه شاعران یمنی که مقاومت را به‌تصویر کشیدند آشنا سازد؛ بلکه برای مرثیه‌سرایی نیز از تصاویر استعاره و مجاز استفاده شده‌است. در واقع تصویرسازی، ساختار اصلی تولید معنا در این اشعار است و ساختارهای دیگر، در ارتباط با آن تولید معنا می‌کنند. ساختار دیگر، خود روایت اربعین می‌باشد که بر همگان آشناست و نیازی به تحلیل آن نیست.

از میان شعرهایی که در توصیف پیاده‌روی اربعین و زیارت آن، به نگارش در آمده است، ۸ شعر، از ۴ کشور مختلف به ترتیب عراق، یمن، مصر و بحرین را که تصویرسازی مقاومت و پایداری در آنها -در مقایسه با سایر اشعار- قوی‌تر و پررنگ‌تر بود

انتخاب‌گردید؛ زیرا هر کدام از این شاعران، مفهوم زیارت، حرکت و مقاومت را با سبک و سیاق خود تصویرسازی کرده‌اند. از میان شاعران عراقی که بیشترین سروده را در این حوزه داشته‌اند -خاستگاه این جریان فکری سرزمین عراق است- چهار شعر از حلمی بغدادی انتخاب شد که بیشترین اشعار را با این مضمون سروده‌است: «عَادُوا وَ رَكِبُوا الْأَرْبَعِينَ حِدَادًا» و «صُنْ مِنْهَجًا فِي الْغَاضِبِيَّةِ سَطْرًا»، «لِوَاءِ الْأَرْبَعِينَ» و «طُوبَى لِرِوَارِ الْحُسَيْنِ حَشْوِدًا» و یک شعر از احمد علیاوی با عنوان «یا اماما لسماء، سیدی رف الواء... کلنا الیوم فداء»؛ از میان شعرای یمن، شعری از معاذ جنید با عنوان «الثورة... علی ركب الحسین»؛ از میان شعرای مصر، سروده‌ای از فاروق جویده با عنوان «فی رحاب الحسین»؛ و در نهایت از میان شعرای بحرینی «من کربلاء المصیر»، از السید هاشم صیاح ستی برگزیده شد زیرا این اشعار، بیشترین تصویر زیارت، حرکت و مقاومت را داشته‌اند. در این میان، شعر شاعران لبنان - که بانوان نیز میان آنها حضور دارند- در پیکره مورد مطالعه گنجانده نشد زیرا سروده‌های آنها بیشتر، بیان احساس و مرثیه‌سرایی بوده‌است. بنابراین در این جستار، تأکید نگارندگان، بیشتر بر تصویرسازی مقاومت است که در ذیل آن، پویایی و حرکت را نیز بررسی می‌کنند. لذا در پیشینه پژوهش، مختصری به ادبیات مقاومت پرداخته می‌شود و سپس به مقالاتی که درباره اربعین نوشته شده‌اند، اشاره می‌گردد.

۱-۱. پیشینه پژوهشی و ضرورت تحقیق

بررسی پیشینه ادبیات مقاومت در آثار نویسندگان و ادبای عرب، گواه این است که محتوا و مفهوم مقاومت به قرن دوم هجری و ظهور و بروز حماسه در این دوران برمی‌گردد: «نخستین کسی که در تاریخ ادبیات عرب، کتابی با عنوان حماسه نوشت، ابوتام طایی بود که در قرن دوم هجری می‌زیسته. کلمه حماسه از شجاعت و دلوری و نبردهای بی‌امان سخن می‌گوید. شعرهای حماسی که در عین حال، شعر مقاومت نیز به‌شمار می‌آیند، گستره تاریخ را پر کرده‌اند. در این گونه شعرها دعوت به صبر و ثبات و استقامت در برابر دشمنان هدف اصلی است» (بی‌دج، ۱۳۸۹: ۱۷).

بنابراین ادبای پیشین عرب با مفهوم مقاومت آشنا بودند و شاعران عرب نیز با هدف دعوت به صبر و استقامت، اشعاری با مضمون و محتوای مقاومت به نظم‌درآوردند. اما اصطلاح ادبیات مقاومت، در دوره معاصر ظهور کرد و گسان کنفانی، ادیب و نویسنده معاصر فلسطین، نخستین کسی است که این اصطلاح را در دو اثر خود با عنوان «أدب المقاومة فی فلسطین المحتلة ۱۹۶۶-۱۹۴۸» و «الأدب الفلسطینی المقاوم تحت الاحتلال ۱۹۴۸-۱۹۶۸» به‌کارگرفت؛ و در مقدمه هر دو اثر نیز به بحث درباره این اصطلاح پرداخت و آن را به مجموعه اشعار و داستان‌های شاعران و نویسندگان معاصر فلسطینی اطلاق کرد. وی به ادبیات مقاومت، نگاه فراگیری دارد و درباره آن می‌گوید: «تمامی آثار ارزنده، دارای عنصر پایداری هستند.» (کنفانی، ۱۳۶۱: ۳) به باور این نویسنده متعهد فلسطین، ادبیات مقاومت، هرگز پدیده نوظهوری در حیات فرهنگی فلسطینیان نیست، بلکه تاریخ فلسطین پر است از جلوه‌های مقاومت فرهنگی تا جایی که ادبیات مقاومت فلسطین را هم‌تراز مقاومت مسلحانه در فلسطین می‌داند (همان: ۹-۱۰). پس از آن، این اصطلاح در جهان عرب و نزد نویسندگان، ناقدان عرب و سپس نویسندگان جهان رواج یافت. البته ناگفته نماند که پژوهشگر دیگری معتقد است: «این عنوان نخستین بار در جریان مبارزات ضد استعماری مردم مغرب عربی، به خصوص الجزایر رایج شد» (ن.ک: سنگری، ۱۳۸۹: ۱۸).

در مورد حماسه عظیم اربعین باید گفت که این حماسه، از حوزه‌های مختلف فرهنگی، جامعه‌شناسی، اعتقادی، و تاریخی مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته؛ اما از منظر نشانه‌معناشناسی پژوهش‌چندانی انجام‌نشده‌است. مقاله «تحلیل مبنای تاریخی اربعین حسینی»، در سال ۱۳۸۶ در مجله رواق اندیشه به قلم محمد فاضل به چاپ رسید. نگارنده مقاله با اشاره به مبنای تاریخی بزرگداشت اربعین، دیدگاه بسیاری از صاحب‌نظران و مورخان شیعه و سنی را در این زمینه بیان می‌کند. او تلاش کرده‌است با استدلال و مراجعه به منابع تاریخی، صحت و سقم نظریات مختلف را اثبات نماید. مقاله دیگر، «تحلیل مؤلفه‌های گفتمانی در شعر اربعین بر اساس رویکرد لاکالا و موفه، مورد پژوهشی اشعار حمید حلمی بغدادی» که در مهر ماه ۱۴۰۳ به قلم نرگس انصاری و طیبه سیفی در مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی به‌چاپ‌رسید. در این مقاله، مؤلفان، پیاده‌روی زائران اربعین را به عنوان یک کنش دینی

اجتماعی مورد تحلیل قرار داده و آن را نوعی نوسازی تفکر سیاسی شیعه در سال‌های اخیر محسوب کرده‌اند. به عبارتی از درون گفتمان شعری اربعین، مؤلفه‌هایی کشف شده که نشان‌دهنده ابعاد سیاسی اجتماعی این رویداد است.

در حوزه نشانه‌شناسی، کتاب‌ها و مقالات متعددی مربوط به متون مختلف وجود دارد؛ برای نمونه، در ایران: در حوزه نشانه‌شناسی، می‌توان به دو کتاب حمیدرضا شعیری: *میانی معناشناسی نوین* و کتاب *تجزیه و تحلیل نشانه‌شناسی گفتمان*، اشاره کرد. اما از آنجا که تصویرسازی مقاومت، مدنظر مقاله حاضر است، تنها مقاله «بعد تجسمی عصیان و رهایی زبان با تأکید بر شعر ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد فروغ فرخزاد» الهام‌بخش نگارندگان پژوهش حاضر بوده است. در مقاله مذکور، توضیح داده شده که بعد تجسمی، یکی از ساختارهای اصلی متن است که در خدمت مفهوم عصیان و رهایی قرار گرفته است؛ در واقع از خلال ابیات و با تحلیل واژگان به کارگرفته شده و همچنین فضای حاکم بر شعر، دو مفهوم انتزاعی عصیان و رهایی برای مخاطب به تصویر کشیده شده‌اند.

۱-۲. چهارچوب نظری

نشانه‌شناسی

نشانه‌شناسی یکی از روش‌هایی است که از دهه ۶۰ در اروپا، با الهام از زبان‌شناسی سوسور و تفکر فرمالیستی روس‌ها رایج شد. آلژیدراس ژولین گرماس^۱، پایه‌گذار مکتب پاریس، در فرانسه، اولین کتاب خود با عنوان «معنی‌شناسی ساختاری» را در سال ۱۹۶۶ به چاپ رساند. این کتاب، سرآغاز و شروع روشی شد که به دنبال معنا از ساختارهای خرد و کوچک تا ساختارهای کلان است. نظریه پردازان اذعان داشتند که نشانه‌شناسی، علمی است که به مطالعه ساختارهای معنا ساز می‌پردازد که البته در گفتمان، متعدد هستند؛ ساختار روایی یا روایی‌گری، ساختار عاطفی و احساسی، ساختار شناختی، ساختار ادراکی و تصویرسازی گفتمان، گفته‌پردازی و غیره. با توجه به پیکره مورد مطالعه که در آن تصویرسازی و ساختار ادراکی، قوی‌تر است و معنا بیشتر بر پایه آن استوار است؛ در این پژوهش نیز تصویرسازی، بررسی و از مباحث دیگر چشم پوشی می‌شود.

تصویرسازی یا بعد تجسمی گفتمان - معادل واژه فیگوراتیو^۲ یا تجسمی - که در نشانه‌شناسی از نظریات زیبایی‌شناختی وام گرفته شده است. این واژه، هنر تجسمی را در برابر هنر غیرتجسمی یا انتزاعی قرار می‌دهد. با این واژه، معنای بازنمایی و شباهت القا می‌شود و از طریق بازنمایی عینی و نه انتزاعی، مخاطب، بیشتر و بهتر به درک معنا می‌رسد. از این رو، تصویرسازی و بعد تجسمی به صورت عمیق و گسترده در نظریه معنا وارد شده و واقعیت‌های فرهنگی اجتماعی آن جامعه زبانی را مورد بررسی قرار می‌دهد. هنگامی که یک متن ادبی خوانده می‌شود، بلافاصله مخاطب وارد بعد تجسمی می‌گردد. چون تصویری از دنیا برای ما ترسیم می‌شود که در آن، زمان، مکان، اشیا و ارزش‌ها قرار دارند. در بسیاری از گفتمان‌ها این بعد، نقش اساسی حتی در دسته‌بندی آن‌ها دارد؛ همانند: داستان‌های اسطوره‌ای، قصه‌های عامیانه، داستان‌های روزمره، ضرب‌المثل‌ها، متون مذهبی و متون مطبوعاتی، ... در هر کدام از این گروه‌ها، گفته‌پرداز، شیوه خاصی را به کار می‌برد تا خواننده را در متن مشارکت دهد و او را با فضای گفتمان درگیر کند. برای نمونه، برای نشان دادن جنگ و مبارزه از ابزارهای جنگی همانند شمشیر در متنش استفاده می‌کند. بنا به گفته نشانه‌شناسان، تجسم، در فرایند معنا سازی، نقش اساسی ایفا می‌نماید. (ن.ک: اطهاری و احمدی، ۱۳۹۷: ۳۰۴).

در نشانه‌شناسی، تعاریف متعددی برای تصویرسازی وجود دارد. دنی برتران^۳ در کتاب «درآمدی بر نشانه‌شناسی» چند تعریف از نشانه‌شناسان در مورد تصویرسازی ارائه کرده است:

«صفت تصویری یا تجسمی در مورد محتوایی به کار می‌رود که بیانی در مورد نشانه‌شناسی طبیعی یا دنیای طبیعی داشته باشد. در این معنا، در چهارچوب روند زایشی، معنی‌شناسی گفتمانی دارای واحدهای تماثیک یا مضمونی می‌باشد» (برتران، ۲۰۰۰: ۹۹).

تعریف دوم: «هر مدلولی، هر محتوای زبان طبیعی و به‌طور گسترده‌تر، هر نظام بازنمایی (برای مثال دیداری) که یک معادلی در

^۱ Algirdas Julien Greimas

^۲ Figurative

^۳ Denis Bertrand

دال یا بیان آن در دنیای طبیعی و در واقعیت ادراکی داشته باشد؛ هر آن‌چه مربوط به یکی از حواس پنجگانه می‌گردد؛ و به‌طور خلاصه مربوط به ادراک دنیای بیرونی است» (همان: ۹۹) و برتران، خود، تعریف دیگری نیز ارائه می‌دهد: «تصویرسازی، هر نوع نظام‌بازنمایی کلامی، بصری، شنیداری و غیره است که در ارتباط با دال دنیای طبیعی بیرونی باشد. در واقع از نظر فرهنگی، ارتباط بین دنیای طبیعی و ظهور آن از طریق زبان و گفتمان است» (همان).

تصویرسازی، ما را به سمت دنیای حواسی می‌برد که در آن زندگی می‌کنیم و همچنین به سمت تن که همه چیز را حس کرده و برای ما معناسازی می‌کند. تن از حواس، به سمت زبان می‌رود و باعث می‌شود که معنا در ساختارهایی که می‌سازد، درک گردد. در واقع تصویرسازی در بطن معناسازی است و باعث تولید معنا می‌گردد. فیگوراتیویته یا همان بعد تجسمی و تصویری، از ساختارها و از دوگانه‌های سوسوری فراتر رفته و مفهومی روان می‌گردد. رابطه ادراک‌کننده و مدرك است؛ بین هر آنچه انتزاعی است و آنچه عینی و ملموس است؛ می‌تواند از واژه شروع شود و به تولید گفتمان‌های ادبی منجر گردد. در تصویرسازی، کنش معناسازانه وجود دارد یعنی از طریق عناصر فرهنگی خوانش دنیا، متنی تولید می‌گردد که برای خواننده، قابل درک و دریافت باشد و بنا به گفته دنی برتران، «تصویرسازی، پرده نمایش است و پرده ظهور و بروز معناست» (همان: ۴۸).

در نهایت از طریق زبان و بیان تصویر، دو نوع گزاره تولید می‌گردد: گزاره‌های تنی^۱ که ارتباط ما را به دنیای حواس و احساس روشن می‌سازند، و گزاره‌های شناختی^۲ که دنیا را توصیف می‌کنند (کلود کوکه، ۲۰۲۲: ۵۸). در گزاره‌های مربوط به تن، هیچ‌گونه قضاوتی نیست، سوژه تنها ادراک می‌کند و بیان می‌نماید؛ درحالی که در گزاره‌های شناختی، سوژه قضاوت می‌کند، توضیح داده و بیان می‌کند (همان: ۱۶۰). هنگامی که سوژه غرق در طبیعت و در تن است با تن احساسی خود، گزاره سوماتیک یا تنی می‌سازد ولی تجربیات خود را براساس عقل و منطق توضیح می‌دهد، دانسته‌های خود را ساختارمند کرده و از طریق زبان، بیان می‌کند. همانطور که ژان کلود کوکه^۳ اظهار می‌دارد: «گزاره‌های مربوط به تن، حواس و احساس را بیان می‌کنند و گزاره‌های شناختی، آن را ترجمه می‌کنند» (همان: ۵۹) و بنا بر نظر مرلوپونتی^۴ برخی مسایل تنها با تن، بیان می‌شوند و پس از آن بنویسند^۵ اظهار می‌دارد که از طریق گفته‌پردازی، آن را بیان می‌کنیم.

بدین ترتیب در پیکره مورد مطالعه، سعی بر آن است تا در ابتدا، انواع تصویرهای مقاومت که لایه تصویری-تجسمی گفتمان را شکل می‌دهد نشان داده و واکاوی شود، زیرا آن لایه‌ای که بیشتر تولید معنا می‌کند، لایه تصویرسازی است و نه لایه‌های عاطفی و شناختی؛ و لایه تصویری، بر دو نوع گزاره استوار است سپس به گزاره‌ها پرداخته و دو نوع گزاره - که در بالا توضیح داده شد - بررسی می‌گردد.

۲- بحث

۲-۱. تصویرسازی مقاومت در سروده‌های اربعین

در اشعار منتخب از روایت اربعین و پیاده‌روی آن، بیان مقاومت از طریق فرم‌های متعددی به‌تصویر کشیده شده و خواننده را وارد فضایی گسترده می‌کند که از سطح زمین فراتر رفته و به آسمان پیوند می‌خورد و هیچ‌گاه رابطه این دو، قطع نشده است. این گستردگی فضا، خود بیان آزادی و رهایی از تمام قید و بندهای دنیوی، و نرفتن به زیر سلطه حاکمان مستبد است. به عبارتی با خواندن این اشعار، مخاطب هرگز خود را محصور در فضایی بسته، تنگ و خفه حس نمی‌کند حتی اگر توصیف مزار امامان و ضریح آنان باشد. همچنین حس پویایی و حرکت در بیان شعر، کاملاً منطبق با حرکت زائرانی است که پیاده به‌سوی سرزمین کربلا

1. Prédicats somatiques

2. Prédicats cognitifs

3. Jean-Claude Coquet

4. Merleau-ponty

5. Benveniste

رهسپاری شوند. به عبارتی این مسئله، یادآور نظریه پدیدارشناسی زبان است که توسط ژان کلود کوکه، نشانه‌شناس فرانسوی مطرح گردیده، مبنی بر اینکه که بیان ما از طریق زبان مطابق با تجربیات ما در عالم طبیعت است (کوکه، ۲۰۰۷: ۱۰۶). در این اشعار، واژگان و ساختارهایی وجود دارد که بیانگر تصویری از مقاومت، تسلیم نشدن و ایستادگی در برابر دیدگاه مخالف و حاکمان مستبد بوده که خود ادامه مسیر و مکتب امام حسین (ع) است؛ که در ادامه با ذکر نمونه تحلیل می‌شوند:

۲-۱-۱. قیام و انقلاب

معاذ جنید، شاعر یمنی با خلق تصویری از مقاومت با عباراتی همچون: قیام علیه یزید زمان، شعله‌ور شدن انقلاب علیه یزیدیان و مبارزه با اشرار، به صراحت به الگوگیری از این مکتب اشاره می‌کند:

«ثائراً ضدَّ أَلْفِ أَلْفِ (یزید)
قَابِضاً مَنْكَ لِلجِهَادِ وَقُوداً
أشعلَ الثَّورَةَ العَظِيمَةَ رِفْضاً
و استَبَاقاً لِكُلِّ شَرٍّ أَرِيداً
وسقاها دِمَاءَهُ.. وهوَ يَدْرِى
أَنها عن مسارِها لن تحيدا

مِنْ هُنَاكَ الشَّرَارَةُ الْبِدْءُ كَانَتْ...»

ترجمه: او که بر ضد هزاران هزار یزید قیام کرد، انگیزه جهاد را از تو گرفت. در مخالفت با آنها انقلاب باشکوهی برپا کرد، با هر شری که اراده کردند به مبارزه شتافت، خونس آن انقلاب را آبیاری کرد در حالی که می‌دانست انقلاب از مسیرش منحرف نمی‌شود جرقه آغازین این انقلاب از آنجا بود.

البته مقصود شاعر، مبارزه حسین بدرالدین الحوثی (۱۹۶۰-۲۰۰۴م) بنیان‌گذار و اولین رهبر جنبش انصارالله یمن است که الهام گرفته از مکتب عاشورا بوده و شاعر نیز آشکارا آن را بیان کرده‌است.

واژگان به‌کارگرفته شده نظیر خون، انقلاب و جرقه، خود به روشنی مبین قیام است و تصویری از مقاومت ارائه می‌دهد. واضح است کسی که به قیام و انقلاب می‌اندیشد، هرگز راه تسلیم را انتخاب نمی‌کند. زیرا اولاً قیام و انقلاب در پاسخ به شرایطی شکل می‌گیرد که گروهی از مردم، آن را ناعادلانه و غیرقابل تحمل می‌دانند. نظیر استبداد، تبعیض، فقر، فساد و غیره. با قیام و انقلاب، مشروعیت آن نظام و ساختار زیر سؤال می‌رود و این خود، بیان صریح مقاومت در برابر سلطه‌گری است. ثانیاً، قیام اصولاً با مشارکت گسترده مردم همراه هست و به نوعی، تجلی اراده عمومی برای مقابله با ظلم و نابرابری است. ثالثاً یکی از ویژگی‌های مقاومت، شکست‌دادن ترس و گذر از سکوت است و قیام و انقلاب دقیقاً همین نقش را ایفا می‌نماید. مردمی که پیش‌تر خاموش بوده‌اند اکنون صدای خود را بلند کرده‌اند.

حلمی بغدادی هم با توصیف اربعین به عقیده و جهاد، مقاومت را تصویرسازی کرده و الگوگیری از مکتب حسین (ع) برای ترسیم نقشه راه آینده جبهه مقاومت را اینگونه به تصویر می‌کشد:

«لَا لِنِ يَضِيعَ دَمُ الشَّهَادَةِ نَهْضَةً
فِیْ كُلِّ أَرْضٍ اللهُ ثَمَّةٌ هَاتِفٌ
ف(الأربعین) عقیده و جهاد
هیبهات نخضعُ فالحسینُ رشادُ
لغدٍ یسدننا هدی و صموداً
هذی حشودُ الاربعین طلائعُ

ترجمه: هرگز خون شهید برای قیام و خیزش و بیداری ملی تباه نمی‌شود؛ چرا که اربعین اعتقاد و باور و جهاد است در جای‌جای زمین خدا این ندا بلند است که هرگز تسلیم نمی‌شویم زیرا حسین، مسیر هدایت است اجتماع مردم در اربعین، نوید فردایی است که ما را در مسیر هدایت و مقاومت ثابت‌قدم می‌کند.

این شاعر هم، به‌طور شفاف بیان می‌کند که نفس پیاده‌روی اربعین که با عنصر باور، پیوند یافته‌است به معنای تسلیم نشدن و مقاومت در برابر حکام جور است. و این مسئله را به خون شهید پیوند داده‌است.

در کنار این ایستادگی و مقاومت، مفهوم قیام و انقلاب در ابیاتی دیگر آورده شده که به نوعی تأسی و الهام از مکتب امام حسین(ع) و قیام عاشورا است؛ برای نمونه، معاذ جنید در ابیات زیر، ایستادگی و حرکت و پویایی زائران را به انقلاب پیوند داده است:

«ما بکیناک.. حَسْرَةً وَقُوداً
بل أقمناک.. ثورَةً وَصُمُوداً
أشعلَ الثَّورَةَ العَظِیمَةَ رِفْضاً
وَاسْتِیَاباً لَکُلِّ شَرٍّ أَرِیداً»

ترجمه: هیچگاه از سر حسرت و سازش بر تو نگریستیم، بلکه با استقامت برایت قیام کردیم، (حسین حوثی) در مخالفت با آنها انقلاب باشکوهی برپاکرد، با هر شری که اراده‌کردند، به مبارزه شتافت.

در حالی که در شعر حلمی بغدادی، ایمان و اعتقاد و خون شهید، به انقلاب گره می‌خورد:

«لَا لَنْ یَضِيعَ دَمُ الشَّهَادَةِ نَهْضَةً
ف(الأربعین) عَقِیدَةً وَجِهَاداً
فَبِکُلِّ أَرْضٍ اللهُ ثَمَّةٌ هَاتِفٌ
هِيهَاتَ نَخْضَعُ فَالْحُسَيْنِ رَشَاداً»

۲-۱-۲. به‌کارگیری سلاح‌های مختلف

تصویر دیگر از مقاومت، به‌کاربردن سلاح‌های مختلف است برای نمونه: شمشیر، تفنگ، تبرزین، نیزه، خنجر و... که کاملاً متناسب با گستره فضای توصیف‌شده یعنی فضای آسمان و پیوند آن با زمین است. در واقع، استفاده از سلاح جنگی، شکلی از دفاع مشروع و نماد مقاومت برای سرزمین، هویت و کرامت تلقی می‌گردد. به عبارت دیگر، زمانی که ظلم، به جایی می‌رسد که راهی جز زور باقی نمی‌ماند، سلاح می‌تواند نشانه‌ای از مقاومت برای به‌دست‌آوردن حقوق انسانی، اجتماعی یا سیاسی باشد. نمونه‌ای از این تصویرسازی با ادوات جنگی، در شعر معاذ جنید به‌کاررفته‌است؛ برای مثال، در نبردها، رو در رو، با دشمن مبارزه می‌کردند و شمشیر می‌کشیدند که شاعر آن را دستمایه تصویرسازی خویش قرار می‌دهد تا کشیدن شمشیر از بالا، تصویرگر پیوند میان آسمان و زمین باشد:

«لو ترانا.. علی رؤوس الأعادی
کانَ تطییرنا یشقُّ الحدیداً»

ترجمه: ای کاش می‌دیدى که چگونه بالای سر دشمنان، تبرزین‌های ما شمشیرهایشان را می‌شکافت.

در جای دیگر شاعر، با ظرافت، نیزه را که سلاح جنگی در زمان قدیم بوده، به عنوان نماد ایستادگی و استواری حضرت عباس(ع) بیان کرده، که نیزه در بدن او اثر ندارد بلکه خود نیزه‌ای محکم است:

«لَمْ تُصِبْ عَيْنَهُ الرَّمْحُ.. وَلَكِنْ
كَانَ رُمْحاً عَلَى التُّرَابِ مُشِيداً»

ترجمه: نیزه‌ها به چشمانش اصابت نکرد بلکه او خود، نیزه‌ای بلند و استوار در خاک بود.¹

همانطور که می‌دانیم، در صدر اسلام، نیزه یکی از اصلی‌ترین سلاح‌ها برای دفاع فردی و جمعی بوده‌است. استفاده از نیزه یعنی ایستادگی و آمادگی برای جنگیدن با دشمن، به‌خصوص در شرایطی که ظلم و ستم، حاکم بوده‌است. در واقعه عاشورا نیز، امام حسین (ع) و یارانش با نیزه و شمشیر، تا آخرین لحظه ایستادگی کردند. در این بیت، حضور نیزه تبدیل به نماد پایداری و ایستادگی شده است. به عبارت دیگر، نیزه و پیکر با هم، یکی شده‌اند؛ این تصویر تلخ، نمادی از مظلومیت مقاومت است که حتی پس از شهادت نیز پیام مقاومت را منتقل می‌کند. مثال دیگر از همین شاعر، نشان از اهمیت سلاح در این رویداد می‌باشد:

«بِالْبِرَاكِينِ بَاعِثِينَ وَفُودًا»

ترجمه: و با اسلحه هیاتها را روانه می‌کنیم.

۲-۱-۲. بیرق و پرچم

در این سروده‌ها، صحبت از بیرق‌ها و پرچم‌هایی است که در فضای آسمان به چرخش درمی‌آیند که خود، نه‌تنها در همان گستره فضای شعر است و آسمان را به‌تصویری می‌کشد بلکه کاملاً منطبق با واقعیت و مفهوم پرچم است همانطور که در بیت زیر از حلمی بغدادی شاهد هستیم:

«لِوَانَا يَوْمِ الْأَرْبَعِينَ لَوَاكِمٌ بَنَى أَحْمَدٌ خَيْرَ الْعَطَاءِ عَطَاكُمُ»

ترجمه: ای فرزندان پیامبر! بیرق ما در روز اربعین، بیرق شماس است و عطای شما، بهترین عطا.

در همه جوامع، پرچم‌ها فراتر از یک تکه پارچه هستند زیرا حامل هویت، ارزش‌ها و آرمان‌های یک ملت یا یک گروهند. در دنیای مقاومت نیز پرچم به عنوان یک نماد مهم و قدرتمند شناخته می‌شود که معناهای مختلفی دربر دارد. اولاً پرچم، نماد وحدت و همبستگی است و به عنوان یک هویت مشترک و هدف جمعی عمل می‌کند. افراد با دیدن پرچم، احساس تعلق، امید و همبستگی می‌کنند. ثانیاً نشانه ایستادگی است، به عبارتی، افراشته ماندن پرچم به‌ویژه در شرایط دشوار، نمادی از مقاومت و خم نکردن سر در برابر ظلم است. در بسیاری از مبارزات آزادی‌خواهانه، حفظ پرچم یا بالا بردن آن، یک کنش نمادین قوی به حساب می‌آید. ثالثاً، پرچم، ابزاری است برای یادآوری. اغلب پرچم‌ها با مبارزات تاریخی، خاطره شهدا و لحظات تعیین‌کننده مقاومت همراه هستند. دیدن پرچم‌ها می‌تواند یادآور فداکاری‌ها و اراده آهنین برای رسیدن به هدف مشخص باشد و در نهایت، پرچم‌ها آرمان‌های یک ملت و یک گروه را بازنمایی می‌کنند. طرح‌ها، رنگ‌ها و نمادهای روی پرچم معمولاً بیانگر آرمان‌هایی هستند که مردم برای آن‌ها مقاومت می‌کنند. آرمان‌هایی نظیر عدالت، استقلال، آزادی، کرامت انسانی و غیره. در سروده‌های اربعین هم، چندین بار ذکر شده پرچمی که بالا برده می‌شود، در راستای آرمان‌های پیامبر و اهل بیت اوست.

بیت دیگری در این زمینه است که عنوان شعر احمد علیاوی، شاعر عراقی است:

«يَا إِمَامًا لِلسَّمَاءِ .. سَيِّدِي رَفَّ اللِّوَاءُ.. كُنَّا الْيَوْمَ فِدَاءً»

ترجمه: مولای من ای امام آسمان، بیرق برافراشته شد... امروز همه ما فدای تو هستیم.

۲-۱-۴. حرکت زائران

شایان ذکر است که گستره فضا با حرکت زائرین نیز در هم آمیخته، زائرانی که یکجا ساکن نیستند و پویایی و حرکت آنها در اشعار با اقسام متعدّد کلمه از قبیل فعل، مصدر، اسم فاعل و ... که بیانگر حرکت و رفتن است، تصویرسازی شده‌اند، نظیر: زحف (پیشروی)، مشی و ماشی (پیاده‌رفتن، پیادگان)، سائرین (حرکت‌کنندگان)، ذاهبین (روندگان)، سعی (حرکت کردن)، الزاحف (پیش‌رونده)، جاء (آمد)، واردین (وارد شوندگان)، توافدو (آمدن جماعتی به جایی) و غیره ..

«زَحَفُوا يُوَأْسُونَ الْعَقِيلَةَ زَيْنَبًا فَبَنُو النَّبُوَّةَ بِالْأَعَاظِمِ جَادُوا»

(حلمی بغدادی)

ترجمه: آنان (زائران اربعین) برای دلداری و تسلای عقيله بنی‌هاشم زینب، به‌راه افتادند چراکه فرزندان پیامبر، بزرگانی را در راه خدا بخشیدند.

«یا سائری الزحف المؤدی للعلی لکم الخلود فکربلا میعاد»

(همان)

ترجمه: ای کسانی که در مسیر منتهی به بلندمرتگی، راه می‌پیمایید؛ جاودانگی از آن شما و کربلا میعادگاه شماست. و یا در نمونه دیگر:

«لتجددوا عهد الأبایة مَواکباً تسعی إلى جدت فیض تنورا
یا ایها الملأ الکبیر مسیره نصر عظیم أن تهبوا نصرا»

(همان)

ترجمه: تا دسته‌دسته به سوی بارگاهی منور و تابناک رهسپار شوید و با ظلم‌ستیزی، تجدید میثاق کنید؛ ای جمعیت عظیم راهپیمایان، این حرکت و بیداری شما پیروزی بزرگی است. و شاعری دیگر گوید:

«جننا رحابک یا حسین
جننا إلیک لنشتکی أرضا»

(فاروق جویده)

ترجمه: ای حسین به آستان تو پناه آوردیم، به سوی تو آمدیم تا از سرزمینی شکایت کنیم. و دیگری گوید:

«وافدوا نتیجته واطی العرش تحطمه الجیاد لم یبق عضو غیر منکسر»

(صیاج ستیری)

ترجمه: نواده کسی را زیارت کنید که بر عرش قدم گذاشته بود و اکنون اسبان، پیکرش را لگدمال کرده و تمام استخوانهایش را شکسته‌اند.

و شاعر دیگری گوید:

«واقفتیناک .. عده و عدیدا
وسنمضی؛ لنهدی الناس حتی
نرت الأرض؛ منجزین الوعدا»

(معاذ جنید)

ترجمه: با همه تجهیزات و سپاهیان، راه تو را پیمودیم؛ به‌پیش می‌رویم تا مردم را هدایت کنیم، و با تحقق وعده الهی، زمین را به ارث ببریم.

در این ابیات، پیاده‌روی، نمادی از مقاومت است. زیرا اولاً پیاده‌روی به‌ویژه در مسیرهای طولانی و سخت، نوعی استقامت جسم و روان است. کسی که با پای خود و بدون ابزار مکانیکی، راه می‌رود، یعنی حاضر است سختی مسیر را بپذیرد اما از هدفش

دست‌نکشد. ثانیاً در جهانی که وابسته به تکنولوژی و سرعت شده، انتخاب پیاده‌روی نوعی مقاومت در برابر مصرف‌گرایی، عجله و اتکا به ماشین‌هاست. این امر بر ساده‌زیستی، خودکفایی و آگاهی تأکیدی می‌کند. ساده‌زیستی کاملاً در اربعین، با استراحت در موکب‌ها و چادرها مشهود است؛ به عبارتی معنای پیاده‌روی، بازگشت به سادگی و استقلال بوده و اینکه در هر شرایطی می‌توان مقاومت کرد و دوام آورد. ثالثاً، پیاده‌روی نماد اعتراض است. در تاریخ بسیاری از جنبش‌های اجتماعی از راهپیمایی‌های طولانی برای رساندن پیام خود استفاده کرده‌اند. در واقع پیاده‌پیمودن مسیر، نمادی از مقاومت مدنی و اعتراض بدون خشونت است. چهارم اینکه پیاده‌روی، حرکتی آهسته اما مداوم است. کسی که پیاده‌روی می‌کند، می‌تواند نماد کسی باشد که به جای تسلیم، با گام‌های کوتاه اما پیوسته، پیش می‌رود. این مقاومت، آهسته است اما برای نظام‌های سرکوب‌گر می‌تواند فرساینده باشد. و در آخر اینکه کسی که در یک مسیر پیاده می‌رود، حضور فیزیکی و واقعی خود را در یک مکان و در یک فضا اعلام می‌کند. و این کنش، دقیقاً مخالف سازوکارهایی است که انسان را منزوی، غایب یا حذف‌شده می‌خواهد. پیاده‌روی اربعین هم یعنی ما اینجا همیشه حاضر هستیم و با اراده خود حرکت می‌کنیم، آهسته و پیوسته پیش می‌رویم و هرگز تسلیم نمی‌شویم.

شایان ذکر است که در این اشعار، نه تنها پیاده‌روی زائران، توصیف شده بلکه مخاطبان به پیاده‌روی و زیارت نیز دعوت شده‌اند همانند بیت زیر از صیاح ستی:

قم جدد الحزن فی العشرین من صفر ففیه ردت رؤوس الال للحفر

ترجمه: برخیز و در بیستم صفر، اندوه را تازه کن که در این روز، سرهای خاندان اهل بیت به مرقدشان بازگشت. و در این میان، شاعران عراقی در کنار تمام آن مفاهیم، مهمان‌نوازی عراقی‌ها را نیز در میان تصاویر خود آورده‌اند که جلوه و شکل دیگری از مقاومت مردم عراق در برابر حاکمان ظالم و جور است. ابیات زیر از شاعر عراقی، حلمی بغدادی، گواه این مفهوم است:

«والی العراقیین فَخَرُ مدائحُ غَمَرُوا ملایینَ الحُشودِ بُلُفهم یا ایها الشعبُ المُضیفُ أُمَّةً أنتُمُ غدیرُ الجودِ بل ونمیره والخادمینَ الناسَ فی خُطواتهم	شعباً کریماً للعطاء یُرادُ یا حبذا شعبُ هم الأجوادُ فی الأربعینَ کفاکمُ فخراً یُری للقادمینَ إلی الحسینِ تبصراً والذائدینَ عن الأمانِ تدبراً»
---	---

ترجمه: مایهٔ فخر و مباحات مردم عراق است، ملتی بخشنده و سخاوتمند که همواره از آنها بخشش انتظار می‌رود، جمعیت میلیونی زائران را مورد لطف و عنایت قرار دادند آفرین بر ملتی که قطعاً بخشنده‌ترین مردمانند، ای ملت عراق، همین فخر، شما را بس که در اربعین میزبان زائر حسین هستید، برای کسانی که با بصیرت به سوی حسین راه می‌پیمایند، شما چشمهٔ جود و بخشش و آب زلال آن هستید. آنان که در گام‌هایشان به مردم خدمت می‌کنند و هوشمندانه مدافع امنیت آنها هستند.

در این ابیات که به پیاده‌روی، به عنوان یک آیین مذهبی در ابراز عشق و ارادت به امام حسین (ع) و شهادی کربلا دعوت شده است، پیاده‌روی به عنوان تجدید عهد و پیمان با آرمان‌های عاشورا نظیر عدالت‌خواهی، مبارزه با ظلم و فداکاری است. دعوت به این پیاده‌روی یعنی این حرکت را نماد ایستادگی، اتحاد امت اسلامی و پایداری در برابر ظلم جهانی بدانیم. برای آمدن به این سفر نگران نباشید مردم عراق، میزبان شما خواهند بود. چنین دعوتی، حامل پیام برای مقابله با سیاست‌های سلطه‌گرایانه نیز است. همچنین تأکید بر اینکه حضور گستردهٔ مردم در این آیین، نقش مهمی را ایفا می‌کند.

علاوه بر این، فضایی که در این اشعار، تصویرسازی شده و زمین و آسمان را بهم پیوند داده، نماد باور و یقین زائران به هدفی است که در پیش گرفته‌اند. برای نمونه در شعر معاذ جنید، شاعر یمنی، زمین و آسمان به دنبال هم آمده‌اند:

«فَوَرَبِّ السَّماءِ وَالْأَرْضِ أَنَا
سوفَ نجتُّ ظِلَّها الممدودا»

ترجمه: به پروردگار آسمان و زمین سوگند، به زودی سایه طولانی‌ش (حزب گناه و نفاق) را ریشه‌کن می‌کنیم. یا حلمی بغدادی در شعرش، زیارتگاه را مکانی توصیف کرده که به بلندمرتبگی و جاودانگی ختم می‌شود که همان پیوند با ماوراء و آسمان است:

لَكُمْ الْخُلُودُ فَكِرْبَلَا مِيعَادُ	«یا سائری الزحف المؤدی للعلی
فاز الذین هدی الحسین أرادوا	فهناک معراج و ثمّ مثابۀ
والذاکرین الله زحفاً مثمرا	الله در الزاحفین الی العیلا
یوطد ایماناً به الحق یتطلب	بنی المصطفی ذالاربعون تأهب
ونهبه إیمان وزحف مقاوم»	لکم فیکَ یومَ الأربعین مکارم

ترجمه: ای کسانی که در مسیر منتهی به بلندمرتبگی، راه می‌پیمایید؛ جاودانگی از آن شما و کربلا میعادگاه شماست، آنجا معراج و مأمن و پناهگاه است. کسانی که خواهان هدایت و راهنمایی حسین هستند، رستگازند. درود خدا بر کسانی که به سوی بلندمرتبگی حرکت می‌کنند و در این مسیر پرثمر، خدا را یاد می‌کنند. ای فرزندان پیامبر، این اربعین آمادگی است تا ایمانی را تقویت کند که به واسطه آن، حق مطالبه خواهد شد، ای روز اربعین! چه بسیار بزرگی و فضیلت، خیزش ایمان و پیش‌رفتن مقاومانه در توست.

و شاعر مصری، فاروق جویده، با الهام از ادعیه، زمین را فضایی تنگ برای عاشقان امام حسین (ع) توصیف می‌کند که دیگر جایی برای آنان نیست:

«الأرض ضاقت حولنا ما عاد للعشاق فی الدنیا مکان»

ترجمه: زمین بر ما تنگ شد، دیگر عاشقان را در این دنیا جایی نیست. بدین ترتیب این شاعران، از روش‌های مختلف برای بیان مقاومت استفاده کرده‌اند. علاوه بر آن، گزاره‌هایی که در این سروده‌ها به کار رفته؛ از هر دو نوع گزاره است که در ادامه به آن، پرداخته می‌شود:

۲-۲. بیان مقاومت از طریق گزاره‌های تنی و گزاره‌های شناختی

اگر به گزاره‌های به کار برده شده در سروده‌های شاعران، بیشتر دقت کنیم، درمی‌یابیم که از منظر نشانه‌شناسی سوژه‌محور، دو نوع گزاره: گزاره تنی و گزاره شناختی وجود دارد. در گزاره‌های شناختی، شاعران به عنوان گفته‌پرداز می‌باشند که بر تمام موضوع، مسلط بوده و شناخت کافی از آن دارد؛ یا واقعه کربلا و سپس ماجرای بازگشت اسرا را در روز اربعین توضیح داده‌اند و یا زیارت زائران و حماسه پیاده‌روی اربعین را روایت کرده‌اند. در حالی که گزاره‌های تنی و حسی به توصیف رفتارها و واکنش‌هایی می‌پردازد که زائران دارند یا باید داشته‌باشند و این واکنش‌ها نتیجه حس تأثر و تألم آنها از وقایع کربلا و خشمشان از ظلم و جور حاکمان وقت است.

از گزاره‌های تنی، می‌توان به گزاره‌های شعر معاذ جنید اشاره کرد که فریاد را به تصویر کشیده است:

«و صرخنا بوجه کلّ دعی
 (لَعَنَ اللهُ مَنْ تَوَلَّى يَزِيداً)
 لم نَقُلْ: (یا حسین لیبیک) إلا لیبیک²
 فی المیادین. صیحة ووعیدا
 بدأتُ صرخةً ب(صعدة)
 أصبحتُ فی سَمَا (الریاض) رُعوداً»

ترجمه: در مقابل هر گزاره‌گویی فریاد برآوردیم: لعنت خدا بر کسی که از یزید پیروی کند، یا حسین نگفتیم مگر، با فریاد و تهدید در میدان‌ها، فریادی از شهر صعه آغاز شد، که در آسمان ریاض به غرشی تبدیل شد. لازم به ذکر است که فریاد در بسیاری از متون ادبی، نماد مخالفت و ایستادگی در برابر ظلم، بی‌عدالتی یا سرکوب است. شخصیت‌هایی که سکوت را می‌شکنند و فریادمی‌زنند، در واقع، در برابر وضعیت موجود مقاومت می‌کنند. برخلاف سکوت که معمولاً نماد پذیرش یا ترس است؛ فریاد، می‌تواند نمادی برای بیان حقیقت و شکستن ترس‌ها و همچنین نماد مقاومت فردی یا جمعی در برابر سرکوب باشد. نکته دیگر آنکه گاهی شخصیت‌ها با فریادزدن سعی دارند دیگران را از خواب غفلت، بیدار کنند. این کنش می‌تواند نمایانگر تلاش برای برانگیختن آگاهی عمومی و آغاز یک حرکت مقاومتی باشد؛ در اینجا هم، شاعر، فریاد را هم به عنوان مقاومت و هم برای بیداری مخاطب به کار برده است و اعلام می‌کند که همه زائران و آگاهان، با فریاد، وجود خود را اعلام می‌کنند. این فریاد و اعلام حضور همانند پیاده‌روی، شکل دیگری از مقاومت است.

در سروده فاروق جویده - شاعر مصری - گزاره‌های تنی، بیشتر اشک و آه را توصیف کرده‌اند که در ارتباط با تن است:

«فی الأفق تهفو دمعتان

والقلب يخفق بين أشلائى فتسرى آهتان»

ترجمه: در افق، دو اشک می‌بارند؛ قلب در سینه‌ام می‌تپد و آه، جاری می‌شود. و یا در ابیات دیگر از این شاعر نیز اشک و آه، نشانگر گزاره‌های تنی است:

«والدمع نار فى الجفون

الحلم مقطوع الیدین

وأنا أدارى الدمعتین

همست عیون حبیبتی:

هیا لنشکو.. للحسین..»

ترجمه: با اشک‌هایی شعله‌ور در چشمان و رؤیای دست‌نیافتنی و ناممکن، من با اشکم مدارا می‌کنم، چشمان محبوبم آرام نجوا سر داد: بشتاب تا بر حسین، شکوه و زاری کنیم.

اشک هم در اینجا زبان خاموش مقاومت است. گاهی انسان در موقعیتی قرار می‌گیرد که فریادزدن و اعتراض آشکار، برایش ممکن نیست که می‌تواند به دلیل فشار اجتماعی و سانسور باشد. این مسئله حتی برای امام سجاد (ع) هم روی داده است که ایشان تحت فشارهای اجتماعی و سانسور شدید حکومت وقت، توانستند پیام عاشورا را با دعا و ندبه و اشک به مخاطب برسانند. اشک در واقع، زبان غیر کلامی اعتراض و اندوهی پر از معناست. آه کشیدن هم واکنشی به فشار و ستم است. این آه می‌تواند یادآور رنجی باشد که فراموش نمی‌شود و در سروده‌های اربعین، اشک و آه، یادآوری مقاومت و حفظ آن در حافظه تاریخ است. گفتنی است که اشک می‌تواند موجب پاکسازی و تجدید قوا هم باشد؛ به طوری که گریه، که در سروده‌ها از منظر نشانه‌معناشناسی به صورت گزاره تنی آورده شده، مرحله‌ای از تخلیه عاطفی است که پس از آن، فرد، آماده برخاستن و ادامه مبارزه می‌شود. در واقع، اشک، مقدمه‌ای برای بازسازی روحیه شخص مقاوم است و از سویی، در شرایط سرکوب، ظلم و جنگ، حفظ احساسات انسانی مثل اندوه، همدردی و گریه، نوعی مقاومت است. زیرا نظام‌های سرکوب‌گر قصد دارند انسان‌ها، سرد و بی‌احساس و مطیع باشند، و اشک و آه نشان‌دهنده باقی‌ماندن احساس و انسانیت در دل ظلم و تاریکی‌هاست. افزون بر این، در سروده‌های اربعین هر جا اشک و آه به کار رفته است؛ نشانه وفاداری به حقیقت، و بیان رنج و مصائب اهل بیت علیهم السلام و مرور حافظه تاریخی و جمعی شیعیان است.

علاوه بر گزاره‌های تنی که تحلیل شد، در بسیاری از سروده‌ها، گزاره‌های شناختی نیز وجود دارد؛ برای نمونه از این گزاره‌ها، می‌توان به ابیات صیاح ستیری بحرینی و احمد علیاوی عراقی اشاره کرد که هر کدام تصویرگر گوشه‌ای از روایت عاشورا و یا اسرای کربلا در روز اربعین هستند:

«دعا یزید علی ابن الحسین إلی
وقال معتذراً یا ابن الحسین لقد
أبوک قاومنی فی الملک مفتخراً
وکان یعلم أنى لا أطيع له
والآن إذ کان ما قد کان وازدهرت
إن كنت تهوى ديار الشام تسکنها

مقامه فی علوِ اى مفتخر
کان الذی کان أمراً صار فی القدرِ
یقول أنى بتقدیمِ علیک حرى
لا أترک الملک لو خلدت فی سقرِ
لآل سفیان دور الفتح والظفرِ
فانزل بها مستقراً غیر محتقرِ

و إن أردت رجوعاً للمدينة سر
و خذ المال ما تختاره ديةً

مؤيداً سالماً من بعد مزدجرِ
عن الحسين وعن أخوانک الغررِ

(صباح ستري)

ترجمه: یزید با فخر و تکبر، علی بن الحسین را به جایگاه خود فراخواند، با عذرخواهی گفت ای فرزند حسین آنچه اتفاق افتاد مقدر بود، پدرت با افتخار در برابر حکومت من ایستاد و گفت که من برای حکومت، نسبت به تو شایسته و مقدم هستم، و می‌دانست که من از او اطاعت نمی‌کنم و اگر در دوزخ جاودانه شوم، حکومت را رها نمی‌کنم، و اکنون که حوادث رخ داده‌است و زمان پیروزی و فتح خاندان ابوسفیان رسیده‌است، اگر می‌خواهی در سرزمین شام، ساکن شوی؛ بدون خواری و فرومایگی همینجا بمان اما اگر می‌خواهی به مدینه برگردی، از این حادثه، پند گیر و صحیح و سلامت بدانجا برو، و هر میزان مال که می‌خواهی به عنوان تالوان خون حسین و برادران مغرور بردار.

نمونه دیگر ابیات زیر از احمد علیاوی، شاعر عراقی است:

«تعباً لمن عادى ثراث محمد
جعل الديار تنُّ لما استنزفت
هدى حشود الأربعين طلائع
هم عده (المهدى) جيش للفدا

ابدأ ومن لزم الخصاص عنيدا
فتناً أشاعت في العباد حقودا
لغد يسدنا هدى وصمودا
والمرهبون الظالمين صدودا»

ترجمه: بدا به حال آنانی که با وارثان پیامبر، دشمنی کردند و از حق برگشتند و خصومت و دشمنی را درپیش گرفتند، و موجب شدند تا زمین به‌خاطر فتنه‌هایی که ایجاد شد و کینه‌هایی که در دل‌ها کاشته شد، ناله سردهد. اجتماع مردم در اربعین، نوید فردایی است که ما را در مسیر هدایت و مقاومت، ثابت‌قدم می‌کند. اینان، سربازان مهدی و سپاه او برای فداکاری هستند کسانی که با ایستادن در برابر ظالمان، موجب رعب و وحشت آنان خواهند شد.

این نمونه از گزاره‌های شناختی در معناسازی، نقشی کلیدی و بنیادین دارند. زیرا چهارچوب‌های ذهنی‌ای هستند که مخاطب از طریق آن‌ها تجربه‌ها، اطلاعات و رویدادها را تفسیر و معنای می‌کند. در واقع، گزاره‌های شناختی از طریق ایجاد چهارچوب‌های تفسیری، احساسات دینی را برمی‌انگیزد و نگرش و جهان‌بینی‌ای را ارائه می‌دهد که می‌تواند به مقاومت مخاطب در راهپیمایی اربعین نیز کمک کند. همانطور که در لابه‌لای سروده‌های اربعین ملاحظه می‌شود؛ واقعه کربلا و اربعین سال شصت و یک هجری نیز روایت می‌شود تا به مخاطب نشان دهد که عاشورا صرفاً شهید شدن امام حسین (ع) نیست، بلکه نهضتی است که مقاومت، عدالت‌خواهی، مظلومیت و ایثار را بازنمایی می‌کند و اربعین نیز تنها، بزرگداشت چهل‌مین روز شهادت امام (ع) نیست؛ بلکه بازنمایی تداوم پیام نهضت امام حسین (ع) و عاشورا است. به این ترتیب، عاشورا و اربعین، نماد ظلم‌ستیزی شده و به نوعی کنش معنوی و اجتماعی تبدیل می‌شوند.

۳- نتیجه‌گیری

پیاده‌روی اربعین به عنوان یک کنش اجتماعی، بازتاب گسترده‌ای در ادبیات جهان به‌ویژه در شعر دارد و از میان شاعران عرب، شاعران عراقی، بیشترین اشعار را در این زمینه سروده‌اند زیرا عراق به عنوان موطن اصلی این حماسه شناخته شده‌است. هر شاعری در به‌تصویرکشیدن این حرکت عظیم، گفتمان خاص خود را دارد که در این جستار، سعی شد با رویکرد نشانه‌معناشناسی، بعد تجسمی یا تصویری اشعار نشان داده و انواع گزاره‌ها تحلیل شوند. از نقطه نظر پدیدارشناسی زبان، هرآنچه در گفتمان بیان می‌شود حاصل تجربه زیسته گفته‌پرداز و نتیجه ادراک او از جهان اطراف است. با بررسی اشعار شاعران منتخب به این نتیجه رسیدیم که شاعر یمنی بیشتر به روایت معاصر زیارت اربعین و حماسه پیاده‌روی پرداخته و از خلال آن‌ها، مقاومت و پایداری را با الهام از حماسه عاشورا به‌تصویر کشیده‌است، در حالی که شاعر مصری اصولاً مرثیه‌سرا بوده و با حزن و اندوه، اربعین را بازگو کرده‌است. در این میان، شاعران عراقی و بحرینی، راه بینابینی را برگزیده و بیشتر به مسئله پیاده‌روی و روایت حادثه عاشورا و بازگشت اسرا در روز اربعین به کربلا پرداختند و مرثیه‌سرایی نیز کرده‌اند و گاه، تصاویری از مقاومت در خلال اشعارشان دیده می‌شود. این مسئله به نوعی بازتاب ایدئولوژی و اندیشه شاعر است که ارتباط مستقیم و تنگاتنگی با محیط جغرافیایی و فضای فکری آن منطقه دارد که اثبات این مطلب، نیازمند تحلیل دیگری از منظر نقد مضمونی و نقد جغرافیایی است. از منظر نشانه‌معناشناسی سوژه‌محور و پدیدارشناسی زبان، دو نوع گزاره در گفتمان می‌تواند وجود داشته باشد: گزاره‌های تنی و گزاره‌های شناختی. در پیکره مورد مطالعه، هر دو نوع گزاره بررسی گردید و در نهایت، این نتیجه حاصل شد که در اشعار برگزیده شعرای عراقی و شاعر بحرینی بیشتر با گزاره‌های شناختی مواجه هستیم که به روایت حوادث پرداخته‌اند، در حالی که در سروده‌های شعرای یمن و مصر، تناوب گزاره‌های تنی بیشتر است. در واقع مقاوت، بیشتر، از طریق تن و با حزن و اندوه، تصویرسازی شده و تجربه زیسته کنشگران و گفته‌پرداز، بهتر قابل درک است. در پایان باید گفت این مراسم آیینی که هر سال تکرار می‌شود، بیانگر باور و اعتقاد کنشگران است که از منظر نشانه‌معناشناسی، تکرار، تقویت‌کننده باور، و تقویت باور هم عمیق‌سازی معناست.

پی‌نوشت:

۱. اشاره دارد به نحوه شهادت حسین بن بدر حوثی که چشمانش را کور کردند و با وجود امان‌نامه‌ای که به او دادند، وی را دستگیر و شهید کردند.
۲. حسین بن بدر حوثی شعار معروف حوثی‌ها علیه آمریکا و اسرائیل موسوم به صرخه را ابداع کرد.

فهرست منابع

الف. منابع فارسی

- اطهار، نیک‌عزم، مرضیه؛ احمدی، سهراب. (۱۳۹۷). «بعد تجسمی عصیان و رهایی زبان با تأکید بر شعر ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد فروغ فرخزاد». *جستارهای زبانی*. (ش ۶)، پاییز و زمستان، صص ۲۹۷-۳۱۶.
- بیدج، موسی. (۱۳۸۹). *مقاومت و پایداری در شعر عرب*. تهران: نشر بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
- حلمی البغدادی، حمید. (۲۰۲۰م). *دیوان اصفیاء العراق*. بیروت: مؤسسه البلاغ للطباعة و النشر.
- سنگری، محمدرضا. (۱۳۸۹). *ادبیات دفاع مقدس*. تهران: نشر بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
- شعیری، حمید رضا. (۱۳۸۱). *مبانی معناشناسی گفتمان*. تهران: سمت.
- _____ (۱۳۹۲). *تجزیه و تحلیل نشانه‌معناشناسی گفتمان*. تهران: سمت.
- کنفانی، غسان. (۱۳۶۱). *ادبیات مقاومت*. تهران: نشر سروش.

نعمه، عبدالله. (۱۹۸۰م). *الأدب فی ظلّ التشیع*. کویت: دارالتوحید الإسلامی.

ب. منابع لاتین

- Bertrand. D (2000). *Précis de sémiotique littéraire*. Paris : Nathan.
 Coquet. J-CI (1997). *La quête du sens, Le langage en question*. Paris : PUF
 Coquet. J-CI (2007). *Phusis et Logos, Une phénoménologie du langage*. Paris : Presses
 Universitaires de Vincennes.
 Coquet. J-CI (2022). *Phénoménologie du langage, Choix de textes* édité par Michel
 Costantini et Ahmed Kharbouch. Limoges : Lambert Lucas.

منابع الکترونیکی

- <https://www.saadahnews.com/?p=68751> .. علی ركب الحسين
 جویده، فاروق، فی رحاب الحسين ، <https://www.aldiwan.net/poem24826.html> ،
 صیاح ستري، السيد هاشم، من كربلاء المصير
<https://forums.alkafeel.net/node/36673>
 العلیاوی، أحمد، یا إماماً للسماء.
<https://www.m-mahdi.com/masirtalarbaeen/articles-116>

References[In Persian]

- Athari Nik Azm, Marzieh. Ahmadi, S. (2018), Let's bring the embodied dimension of rebellion and liberation of language with emphasis on our poems to the beginning of the cold season of Forough Farrokhzad, *Linguistic Essays*. Vol. 6. pp. 297-316.(In Persian)
- Bidj, Musa. (2010), *Resistance and Persistence in Arab Poetry*, Tehran: Foundation for the Preservation of Works and the Publication of the Values of the Holy Defense. (In Persian)
- Hilmi al-Baghdadi, Hamid (2020) *Diwan al-Adhafiya al-Iraq. First edition*, Beirut: Al-Balagh Printing and Publishing Establishment (In Arabic)
- Sangari, Mohammad Reza. (2010), *Literature of Sacred Defense*, Tehran: Foundation for the Protection of Works and the Propagation of Values of Sacred Defense. (In Persian)
- Shairi, Hamid Reza. (2002). *Fundamentals of Discourse Semantics*. Tehran: Samt. (In Persian)
- Shairi, Hamid Reza. (2013). *Semiotic Analysis of Discourse*. Tehran: Samt. (In Persian)
- Kanafani, Ghassan. (1982). *Literature of Resistance*, Tehran: Soroush Publishing House. (In Persian)
- Neema, Abdullah (1980). *Literature in the Shadow of Shiism*, Kuwait: Dar al-Tawhid al-Islamic. (In Arabic)
- Jawida, Farouk, in Rehab al-Hosseini, <https://www.aldiwan.net/poem24826.html>
- Sayah Setri, Al-Sayyid Hashem Man Karbala al-Masir, <https://forums.alkafeel.net/node/36673>
- Helmi al-Baghdadi, Hamid, (2021) <https://m-mahdi.net/masirtalarbaeen/articles-120>

Olayawi, Ahmad, or Imama Lalsama. <https://www.m-mahdi.com/masirtalarbaeen/articles-116>.